

“Geloven in religie”

– Op welke manier kan religie zinvol zijn in samenleving en politiek? –

Werkstuk aangeboden aan:
Henk Tieleman
Departement Godgeleerdheid
Faculteit Geesteswetenschappen
Universiteit Utrecht

Als onderdeel van de cursus:
Bacheloreindwerkstuk
GG-VBT100

Student:
Maria Brak
3147118

Juli 2011

Inhoudsopgave

Inleiding	3
Hoofdstuk 1 – Definiëring	5
Hoofdstuk 2 – Welke functies heeft religie?	7
Hoofdstuk 3 – Publieke religie en haar decorfunctie	10
Hoofdstuk 4 – Actuele discussie en debat in Nederland betreffende religie en politiek ...	12
Conclusie en discussie	14
Literatuur	16

“Ik schrijf vrolijk over wereldbeeld, zingeving en religie in een goddeloze tijd. Ik doe dat als socioloog (Ter Borg, 1996:11).”

Inleiding

Binnen de bacheloropleiding Godgeleerdheid van de Universiteit Utrecht wordt vaak vanuit een wijsgerig en theologisch perspectief nagedacht over religie en godsdienst. Nu ik aan het einde van deze studie sta, kom ik tot de ontdekking dat mijn interesse meer ligt bij het godsdienstsociologische perspectief op religie; en dan vooral op de religies van het (huidige) westen: christendom en islam. Daarom wil ik dit bacheloreindwerk koppelen aan het vak 'Over samenlevingen en hun mythen: een inleiding in de godsdienstsociologie'. In dit essay wil ik dan ook vanuit een sociaalwetenschappelijk perspectief het fenomeen religie beschrijven.

Theologie gaat veelal over de doctrinaire inhoud van religies en over de verhouding tussen religie en filosofie. In deze scriptie wil ik kijken naar een andere dimensie of functie van religie, los van doctrines en theologie. Religie kent naast de inhoudelijke en dogmatische binnenkant namelijk ook een buitenkant die veel impact kan hebben op de religieuze persoon, de religieuze groep en op de samenleving. In politieke en maatschappelijke situaties fungeert religie vaak als mobilisator, katalysator of als afbakening van een (al dan niet etnische) groep. Je kunt je afvragen of deze sociale en politieke functies niet veel essentiëler voor het wezen van religie zijn dan de inhoud van leerstellingen en de consistentie van de totale dogmatische kant van een religie. Een aanwijzing hiervoor vormt mijns inziens de interne verdeeldheid of diversiteit die de wereldreligies kennen.

Kortom, in deze scriptie wil ik verkennen welke functies van religie zinvol zijn voor de maatschappij en politiek, specifiek gericht op christendom en islam in westerse context. Uiteraard kunnen we hierbij ook stuiten op aspecten van religie die zich op een negatieve manier manifesteren in samenleving en politiek. Het is zaak om deze functies van religie tegenover elkaar te plaatsen en een afweging te maken, om zo te concluderen wat eventueel een positieve en betekenisvolle bijdrage kan leveren. Deze doelstelling is te vangen in de volgende hoofdvraag:

Op welke manier kan religie zinvol zijn in samenleving en politiek?

Om deze vraag te beantwoorden zal ik in het eerste hoofdstuk ingaan op de definiëring van religie, samenleving en politiek. Vervolgens zal ik in hoofdstuk twee de verschillende functies van religie beschrijven en zal ik ingaan op de vraag of religie noodzakelijk een dogmatische component dient te hebben. Hierbij zal ik de vervagingsthese van Herman Vuijsje bespreken. In hoofdstuk drie zal ik ingaan op de verhouding tussen religie (in haar diversiteit aan functies) en de samenleving en politiek. Hierbij zal ik ook het begrip 'publieke religie' betrekken. In het vierde en laatste hoofdstuk zal ik vanuit het geconstrueerde theoretische kader een analyse geven van een actuele kwestie in de Nederlandse politiek om vervolgens te komen tot een conclusie en afronding. Ten slotte spreek ik de wens uit dat dit essay bijdraagt aan een beter verstaan van de plaats die religie zou moeten krijgen binnen ons westerse politieke systeem.

“Op den duur, neem ik aan, zijn definities kwesties van smaak en vallen zij onder het spreekwoord ‘de gustibus’” (Berger, 1969: 196)

Hoofdstuk 1 - Definiëring

Het is nauwelijks mogelijk om recht te doen aan een begrip en haar toch te kaderen in een definitie. De hoeveelheid en diversiteit aan definities voor het begrip religie geven hier blijk van. Ter categorisering bestaat er in de godsdienstwetenschap een onderscheid tussen substantiële en functionele definities (Berger, 1969: 194). Substantiële definities gaan over wat religie is, en proberen vaak de inhoud of essentie van een (specifieke) religie te vatten, daarom worden deze ook wel essentialistische definities genoemd. Deze benadering is gericht op de inhoudelijke kant van religie; bijvoorbeeld het heilige, transcendente of immanente. Een beroemde substantiële definitie van religie is die van theoloog Schleiermacher: “haar wezen is denken noch handelen, maar schouwing en gevoel” (Schleiermacher, 1799: 50). De substantiële definitie van Peter Berger luidt: “Godsdienst is de menselijke activiteit waardoor een heilige kosmos wordt ingericht. Anders gesteld: godsdienst is een heilige wijze van kosmiseren”.

Functionele definities van religie focussen op de plaats en betekenis die religie heeft in het leven van de gelovige, en op structuren die ten grondslag liggen aan religie. Beroemde (en sterk reductionistische) functionele definities zijn die van Freud (1856-1939): “religie is een collectieve dwangneurose” en Marx (1818-1883): “religie is de opium van het volk”.

Het is eigenlijk een vreemde gewoonte om aan het begin van een godsdienst-sociologische verkenning de centrale begrippen te definiëren. Max Weber schrijft zelfs dat het onmogelijk is om begrippen a priori te definiëren, op zijn vroegst kan dit gestalte krijgen aan het einde van de studie (Dobbelaere, 1982: 25). Toch is het volgens Dobbelaere noodzakelijk om het gedrag dat je wilt onderzoeken te benoemen, en het is zelfs te prefereren om dit expliciet en transparant te formuleren voor de lezer. Hij lijkt hier de voorkeur uit te spreken voor een uitgebreide functionele definitie, waarbij de nadruk ligt op wat religie doet, of hoe religieuze mensen zich gedragen. Een voorbeeld van een dergelijke definitie geeft Yinger: “een geheel van geloofsopvattingen en praktijken dankzij welke een groep mensen de ultieme problemen van het menselijk leven aankan. Het drukt de weigering

uit zich over te geven aan de dood, zich gewonnen te geven aan frustraties, vijandige krachten toe te laten menselijke banden te vernietigen" (Yinger, 1970:4).

Volgens andere wetenschappers is zowel het kiezen voor een substantiële als voor een functionele definitie een kwestie van positionering in een legitimiteitsstrijd (Lauwers, 1974: 102). Dit komt omdat elke definitie een sociaal standpunt vertegenwoordigt, wat ideologiserend werkt (Lauwers, 1974: 104).

Na deze beschouwingen over het probleem van definiëring kom ik - met Ter Borg - tot de conclusie dat er, volgend uit het onderscheid tussen 'religie' en 'een religie' een minimaal criterium is te geven voor religie. Datgene wat iets tot 'religie' maakt is het verlenen van bovenmenselijke status. 'Een religie' is dan een heel stelsel van noties waarin dit religieuze is vervat (Ter Borg, 1996: 21). Het toekennen van deze bovenmenselijke status, vaak als verankering van het wereldbeeld, is een onvervreemdbare eigenschap van de mens, die immers animal religiosum is (Ter Borg, 1996: 17). Met Dobbelaere wijs ik er op dat de keuze voor een dergelijke definitie het begin is van een culturele (in plaats van structurele) analyse, waarbij functionele vragen in het verdere onderzoek naar boven zullen komen en uitgewerkt zullen worden (Dobbelaere, 1982:28).

De begrippen samenleving en politiek in de hoofdvraag laat ik bewust dicht bij elkaar staan omdat ik in dit essay niet op een politicologische manier naar de politieke organisatie an sich wil kijken. De nadruk ligt op de invloed van religie op de samenleving, wat tenslotte het studieobject van de (godsdiens)tociologie is. De samenleving is het geheel van mensen en groepen waarbinnen interactie is en welke wordt gereguleerd door 'de politiek'. Binnen de politiek wordt getracht alle onderdelen van de samenleving in de juiste verhouding tot elkaar te laten bestaan op de meest ideale manier.

De gemeenschap die wij samenleving noemen heeft een aantal gemeenschappelijke kenmerken; ik zal analyseren of religie hier een onderdeel van is. Onze gemoderniseerde en inmiddels onder invloed van de postmoderniteit staande samenleving is echter ook in grote mate gedifferentieerd in verschillende sferen. In dit essay hoop ik daarom ook een link te kunnen leggen tussen de ervaring van religie in de privésfeer en het publieke karakter van religie in de politiek.

“Faith is not a matter of what we believe but that we believe”
(Bultmann, 1988: 22)

Hoofdstuk 2. Welke functies heeft religie?

Met M.B. ter Borg is in dit essay gekozen voor een minimale definitie van religie, namelijk “datgene wat iets tot religie maakt is het verlenen van bovenmenselijke status”. Om de functies die religie heeft verder uit te werken maak ik gebruik van het fenomenologische religiemodel van Ninian Smart. Hij bespreekt en vergelijkt religies aan de hand van zeven dimensies (Smart, 1998: 13-21). Volgens hem bevat (elke) religie de volgende zeven dimensies:

- praktische of rituele dimensie
- emotionele of ondervindingsdimensie
- verhalende of mythische dimensie
- doctrinaire of filosofische dimensie
- morele of juridische dimensie
- sociale of institutionele dimensie
- materiële dimensie

Met een dergelijk model van dimensies kom je los van de nadelen die veel definities hebben, en kun je religie in haar veelzijdigheid beschrijven. Op basis van de bovenstaande dimensies kun je (1) een psychologische functie, (2) een symbolische functie, (3) een ethische functie en (4) een sociale functie van religie onderscheiden. Ik laat in verband met de sociale focus van dit essay hier zowel de materiële dimensie als de doctrinaire dimensie buiten beschouwing; deze laatste dimensie wordt ook wel de ‘binnenkant’ van religie genoemd. De psychologische functie heeft betrekking op de emotionele of ondervindingsdimensie, en gaat ook over de binnenkant, zij het dan van het gemoed en niet van het verstand zoals bij de doctrinaire dimensie.

De andere genoemde functies zijn echter te definiëren als de ‘buitenkant’ van religie. De symbolische, ethische en sociale functie zijn min of meer verschijningsvormen van religie. De symbolen, rituelen, verhalen en morele codes fungeren als een soort decor voor het leven van individuen en gemeenschappen. Juist daarom zijn deze functies relevant in een essay over de rol van religie in de samenleving. Samenvattend wil ik dit de decorfunctie van religie noemen, die daadwerkelijk structuur aan levens geeft. Wellicht hechten gelovigen zelf vaker belang aan de doctrinaire binnenkant, maar staat deze in feite vrij losjes ten opzichte van de decorfunctie.

In het werk van Herman Vuijsje wordt geschreven over de verhouding tussen deze twee aspecten; hij stelt zich zelfs de vraag of religie noodzakelijk die inhoudelijke, doctrinaire component dient te hebben. Vuijsje legt in zijn schrijven over religie met name de nadruk op de morele dimensie. Volgens hem heeft het "christendom ons een kostbare erfenis nagelaten: de gedachte van de naastenliefde die zich tot alle mensen op aarde uitstrekt en de opdracht om de wereld te verbeteren" (Vuijsje, 2007). Vuijsje onderschrijft dan ook niet de (de)seculariseringsthese, maar oppert een 'vervagingsthese' waarbij God (of: het doctrinaire godsbeeld) in hoog tempo vervaagt terwijl het christendom een gidsgehoof blijft te zijn (Vuijsje, 2008 - 1). Hij stelt: "Nu God in hoog tempo vervaagt, lukt het ons in West-Europa toch om een redelijk rechtvaardige samenleving overeind te houden. De West-Europese verzorgingsstaten scoren hoog op alle denkbare lijstjes van geluk en welbevinden en fungeren als magneet voor mensen uit andere werelddelen. Daarom moeten wij niet onze tijd verdoen met een debat over wel of geen God, maar de zegeningen tellen die hij ons naliet en zijn erfgoed in ere houden."

Er zijn flink wat kritische noten te plaatsen bij deze vervagingsthese; de eerste kritiek is dat ze net als de secularisatiethese slechts geldt voor West-Europa. Daarbij is het nog maar de vraag of op lange termijn de (ethisch-) religieuze erfenis van het christendom behouden kan blijven zonder het (doctrinaire) geloof dat God bestaat. Je kunt bovendien beslist niet zondermeer ervan uitgaan dat de westerse waarden een gevolg zijn van de invloed van het christendom of dat deze waarden juist bevochten zijn op kerk en christendom. Het traditionele christendom heeft bepaald niet vooraan gestaan op de barricades voor gelijkheid, vrouwenemancipatie en homorechten; de sporen hiervan zie je nog goed in de rechterflank van politiek en kerk.

Echter, volgens Ter Borg is de belangrijkste gemeenschappelijke waarde van de westerse samenleving het individualisme, en is dit – hoe paradoxaal – een kernpunt in ons gemeenschappelijk zingevingssysteem. Hij betoogt dat dit mede een verworvenheid is van het christendom en baseert zich hierbij op de historicus Troeltsch (1922). Volgens Vuijsje is de belangrijkste verworvenheid van het christendom het geloof in moraal, en hij noemt hierbij ook de gelijkheid als een verworvenheid van het (traditionele) christendom. Deze gelijkheid is iets wat alle mensen samenbindt en een gemeenschappelijk doel geeft. "Een moraal die universalistisch is, en egalitair: alle mensen zijn gelijk voor God. En activistisch: het gaat erom dat je daadwerkelijk bijdraagt aan een betere wereld" (Vuijsje, 2008 - 2).

Kortom, uit bovenstaande blijkt dat religie verschillende functies kan hebben die van invloed zijn op de samenleving. Wat betreft concrete waarden en normen als het

homohuwelijk, rechten voor vrouwen en het recht op leven dan wel sterven, is het juist lastig om dit te duiden als een christelijke erfenis. Toch is er een pleidooi mogelijk waarbij een gemeenschappelijk westers zingevingsysteem wordt blootgelegd die gevormd blijkt door het gezamenlijke religieuze verleden. Het voert te ver om hier een historisch-filosofisch betoog te schrijven over wat nu exact de erfenis van het christendom in West-Europa is. Samen met Vuisje en Ter Borg kunnen we in ieder geval stellen dat religie invloed heeft op de gemeenschappelijke waarden in een samenleving. Dit vormt het decor voor zowel individuele levens als het decor voor een samenleving, zij het op abstracter niveau. In hoofdstuk 3 zal dit verder uitgewerkt worden met de begrippen zingeving en publieke religie.

Hoofdstuk 3 – Publieke religie en haar decorfunctie

In dit hoofdstuk zal ik ingaan op de verhouding tussen de decorfunctie van religie en de samenleving en politiek. Hierbij zal ik eerst het begrip ‘publieke religie’ uitwerken en bezien of je van een publieke religie in Nederland kunt spreken. De definitie van publieke religie volgens ter Borg is ‘een min of meer samenhangend geheel van grondwaarden, gericht op de natie, met een religieus karakter’. Het is dan ook niet gericht op de vraag naar wat individuen doet verschillen van elkaar, maar naar datgene wat de gemeenschap samenbindt en waarin we met elkaar overeenstemmen. Deze in Amerika begonnen discussie over het religieuze karakter van een samenleving is door Laeyendecker in Nederland geïntroduceerd (Laeyendecker, 1985).

De in hoofdstuk 2 uitgewerkte decorfunctie van religie die de symbolische, ethische en sociale functies omvat, moet binnen een samenleving te herkennen zijn. Zij is immers de ‘buitenkant’ van religie? Mijns inziens is de erfenis van het christendom dan ook vooral te herkennen in de gemeenschappelijkheid van ons zingevingsysteem, wellicht zelfs in onze ‘publieke religie’. Om dit aannemelijk te maken refereer ik naar de definitie in hoofdstuk 1 waarbij iets tot religie wordt wanneer er bovenmenselijke status aan wordt verleend. Ter Borg stelt dat de waarden vrijheid, gelijkheid en broederschap (Ter Borg, 1996: 139) geen normale alledaagse waarden zijn die ingewisseld zouden kunnen worden voor andere. Door Nederlanders (en veel West-Europeanen) wordt aan deze waarden bovenmenselijke status verleend en ze verworden op die manier tot een religie, volgens onze definiëring in hoofdstuk 1. Deze religieuze waarden zitten dusdanig verweven in ons gemeenschappelijk zingevingsysteem dat je kunt spreken van een ‘publieke religie’. Volgens Ter Borg spelen rituelen als de Dodenherdenking op 4 Mei en de mythevorming rond oorlogsverhalen uit ‘40-’45 een grote rol in de ontwikkeling van nationalisering van de waarden vrijheid, gelijkheid en broederschap.

Samenvattend stelt hij dat het hele reilen en zeilen van de Nederlandse samenleving op deze trits van waarden is gebaseerd (Ter Borg, 1996: 145). Het gaat hier dan ook niet om afspraken of conventies maar om echte waarden waarin men onvoorwaardelijk gelooft; in Nederland kun je daarom ook wel spreken van een impliciete publieke religie. Deze religie schept hier een eigen werkelijkheid door haar vermogen om met beelden en verhalen een (gevoel van) gemeenschap te creëren. Op deze manier vormt zij daadwerkelijk het decor voor de hele samenleving door de waarden van vrijheid, gelijkheid en broederschap met rituelen en mythen emotioneel steeds opnieuw te bevestigen.

Is het mogelijk om deze publieke religie te vereenzelvigen met de decorfunctie van religie, en op welke manier werkt deze decorfunctie van religie dan door in de politiek? Volgens Ter Borg zijn de dragers van deze trits religieuze grondwaarden degenen die het politieke debat voeren. Hij stelt zelfs dat het voor een politicus een noodzakelijke voorwaarde voor deelname aan het debat is om deze waarden van vrijheid, gelijkheid en broederschap te geloven en uit te dragen (Ter Borg, 1996: 146). Wel blijkt juist hieruit dat de grondwaarden en de samenhang daartussen in vrij hoge mate abstract blijven. In onze pluralistische samenleving gelden deze grondwaarden als bindmiddel, evenzo waren ze dat ten tijde van de verzuiling. Maar de concrete politieke opvattingen gestoeld op (interpretatie van) deze grondwaarden kunnen wel degelijk met elkaar conflicteren. In de publieke sfeer wordt echter altijd getracht om de opvattingen in lijn of overeenstemming te brengen met deze gemeenschappelijke basiswaarden. Deze discussie vanuit bepaalde uitgangspunten naar concrete posities en beleid vormt altijd de basis voor het politieke debat.

Een kanttekening hierbij is dat er in onze samenleving sprake is van een sterke kloof tussen de publieke sfeer en de privésferen; de kloof tussen instituties en geïndividualiseerde leden van onze samenleving lijkt slechts gedicht te kunnen worden door propaganda of marktonderzoek (Borgman, 2006: 273). Ook populistische pogingen om te reproduceren wat er onder 'het volk' leeft lijken niet in staat om de burger te betrekken bij het 'vuur' van het culturele en politieke debat. Borgman pleit daarom om het vuur van de religie niet uit de publieke ruimten te weren, maar juist te zoeken naar vormen om dit vuur te laten branden zonder te verteren (naar analogie van Exodus 3:2).

Daarom lijkt het zinvol om in het politieke debat meer de nadruk te leggen op de gemeenschappelijke grondwaarden van onze samenleving en deze ook bewust bovennatuurlijk of religieus te noemen. Op die manier kan de kloof tussen de publieke sfeer en de privésferen gedicht worden en ontstaat er een concretere grondtoon van gemeenschappelijkheid in onze gedifferentieerde samenleving. De vraag blijft nog wel staan of deze explicitering van de publieke religie iets van doen heeft met de in hoofdstuk 2 uitgewerkte decorfunctie van religie. Is het niet wat mager om de symbolische, ethische en sociale functie van religie te reduceren tot een aantal abstracte waarden die een gemeenschappelijk zingevingskader vormen? Mijns inziens is er hier in feite geen sprake van reductie; iedere gelovige is vrij om mythen en doctrines te bouwen rondom deze gemeenschappelijke waarden. Om dit te illustreren zal ik in hoofdstuk 4 dit theoretische kader uitwerken in een politieke casus.

Hoofdstuk 4. Actuele discussie en debat in Nederland betreffende religie en politiek

In dit vierde en laatste hoofdstuk wil ik een poging doen om de theoretische constructie van (publieke) religie te koppelen aan het politieke debat. Binnen de publieke sfeer van het debat spelen ook media en diverse andere discoursen een rol, maar ik wil me in deze casus houden bij de politieke besluitvorming.

In Nederland zijn enkele politieke partijen van mening dat politiek en religie strikter gescheiden zouden moeten worden, maar zij pleiten daarmee nog niet direct voor een scheiding tussen 'religie en straat' (Reformatisch Dagblad, 15-01-2010). Religie en de vrijheid van religie zijn dan in zoverre betekenisvol dat het niet ten koste mag gaan van andermans vrijheid van meningsuiting, van (dieren)welzijn of van de gemeenschappelijke waarden die de publieke religie vormen. Invloed van de religieuze instituten als kerk en bijzonder onderwijs op de overheid worden veelal uit angst voor vrijheidsontnemiging enigszins negatief geduid, terwijl het gegeven dat door de kerken de staat voor 3 miljard 'ontzorgen' slechts een interessant gegeven is (RD, idem).

Eens in de zoveel tijd barst er een politieke discussie los over onze grondwaarden, vaak naar aanleiding van een op basis daarvan verleend recht aan een groep in de samenleving. Een grote diversiteit aan gelovigen heeft bijvoorbeeld het recht om dit in de openbaarheid te tonen, op basis van de westerse grondwaarde van vrijheid. Soms lijkt het publieke karakter van religie echter in strijd te komen met andere rechten die afgeleid worden van de gemeenschappelijke grondwaarden. De politieke discussies hieromtrent betreffen veelal de religieuze praxis of een uitwas daarvan.

In het tot nu toe door mij gehanteerde kader is religie datgene waaraan mensen zelf bovenmenselijke status toekennen en in ons achterhoofd speelt nog de impliciete publieke religie waar in Nederland sprake van is volgens hoofdstuk 3. Gemeenschappelijke waarden waaraan al dan niet een religieuze status wordt verleend staan in deze publieke religie voorop. Op welke manier kunnen deze religieuze begrippen van vrijheid, gelijkheid en broederschap dan in strijd komen met religieuze gebruiken? Wellicht hebben we hier een ambiguïteit van religie te pakken waar moeilijk de vinger op te leggen is: iedereen kan wel bovenmenselijke status verlenen aan een bepaald ritueel, maar is het daarmee meteen ook goed of waardevol voor de samenleving als geheel, en moet iedereen het recht hiertoe ontvangen?

Een concreet voorbeeld hierbij is de actuele discussie rondom het ritueel slachten van dieren voor vleesconsumptie. Hoewel maatschappelijk gezien een overduidelijke

meerderheid van de samenleving voor verdoofd slachten is vanuit het oogpunt van dierenwelzijn, werd er tot voor kort voor zowel joodse als voor islamitische gelovigen een uitzondering gemaakt. Zij hebben ieder hun eigen religieuze (doctrinaire) motivatie om slechts dieren te eten die onverdoofd zijn geslacht, en doen dit al eeuwenlang vanuit dezelfde voorschriften. De politiek was in eerste instantie verdeeld over deze kwestie (Trouw, 17-02-2011) vanwege de strijd tussen de vrijheid die burgers van onze samenleving mogen hebben om hun religieuze gebruiken uit te voeren. Anderzijds is de Partij voor de Dieren van mening dat deze religieuze vrijheid niet ten koste mag gaan van het welbevinden van dieren. Wetenschappelijk is aangetoond dat het voor dieren veel extra stress en lijden oplevert in de laatste minuten van hun leven, terwijl dit met een verdovende stroomstoot (en dan met name de 'stunning prior to neck cutting') sterk minder is (Holleben e.a. 2010: 60).

Denkend vanuit de publieke religie stellen we de vraag hoe de politieke partijen omgaan met gemeenschappelijke (religieuze) waarden van vrijheid en gelijkheid. De partijen die al lange tijd het brede midden vertegenwoordigen, hebben het ritueel slachten steeds verdedigd vanuit het liberale principe van godsdienstvrijheid (VVD), vanuit het multiculturele ideaal (PvdA) ofwel vanuit een verzuilde maatschappijvisie (CDA). De uitzondering van onverdoofd slachten voor religieuze minderheden deed volgens allen recht aan de fundamentele gelijkheid van iedere burger (Trouw, 14-05-2011). De secularisering en het afnemende ideaal van de multiculturele samenleving resulteren er in dat de Nederlandse samenleving er totaal anders uit ziet dan ten tijde van de verzuiling. Volgens Bart Wallet zal het voor de religieuze minderheden anno 2011 alleen nog mogelijk zijn om hun religie in vrijheid te beoefenen wanneer ze dit weten te "verbinden met de progressieve waarden die het hart uitmaken van de nieuwe Nederlandse Leitkultur" (Trouw, 14-05-2011).

Kortom, het lijkt er op dat de publieke religie niet alleen gevormd wordt door (de geschiedenis van) een samenleving maar dat deze zelfde Leitkultur of gemeenschappelijke waarden ook onder invloed van maatschappelijk en culturele contexten staan. Hierdoor kunnen de interpretatie en onderlinge verhouding van religieuze waarden aan verandering onderhevig zijn. Het is waar dat ook de waarden van vrijheid, gelijkheid en broederschap aan verandering onderhevig zijn, maar de toegekende waarde en daarmee het religieuze karakter verdwijnt daar niet mee. De vraag die in dit essay gesteld wordt; naar de (on)zin van religie voor de samenleving, is hiermee nog niet beantwoord. In de conclusie zal ik een poging doen om deze vraag wel te beantwoorden met behulp van het voorbeeld van de rituele slacht.

“(..) dan komt men tot de conclusie, dat voor de mens juist de religie het meest waardevolle verschijnsel is, het verschijnsel dat in onze moderne wereld het meest intensief onder druk staat van de twijfel, die haar uitholt en waardeloos maakt. (..)”
(van Baal, 1972: 123)

Conclusie en discussie

In dit essay zocht ik naar een manier om binnen de gestelde definitie van religie te komen tot een ideale positie van religie in de samenleving. Ik heb gesteld dat religie in de publieke sfeer vooral een plaats krijgt via gemeenschappelijke waarden die de impliciete publieke religie vormen. Daarom moet er gezocht worden naar een manier om de religieuze praxis en allerlei vormen van religiositeit in privésferen te waarderen en te positioneren. In het verzuilde Nederland was deze religieuze schakering een basis voor de publieke religie maar in een seculariserende samenleving lijkt er een kloof te ontstaan tussen religie en publieke religie met bijbehorende conflicten. Er zijn buiten Nederland overigens wel mengvormen te vinden tussen religie en politiek, zoals de Evangelische Kirchentag waar een politiek avondgebed wordt uitgesproken door duizenden aanwezigen (Trouw, 03-06-2011).

De discussie over ritueel slachten is hierin geen universele discussie; het betreft een relatief nieuw en maatschappelijk geëngageerd thema als dierenwelzijn wat de discussie lastiger maakt. Toch is het een debat dat op zijn plaats is in een essay over de (on)zin van religie in de samenleving.

Zoals al eerder aangegeven denk ik dat religie als waarde(n)systeem kan fungeren. Wanneer je alle religiositeit sterk reduceert en ontdoet van mythen en rituelen zul je uitkomen bij gemeenschappelijke waarden en daar zit de waarde van religie voor de samenleving in. Binnen de gestelde definitie van religie is zij daarmee een voorwaarde voor samenleven en dus onmisbaar. Het is ondenkbaar dat de grondwaarden in een andere dan religieuze taal worden geformuleerd, want de reden dat ze aan de basis staan van een samenleving duidt op de toekenning van bovenmenselijkheid. Het is echter wel een mogelijkheid – en ook een gegeven – dat religies opkomen, blinken en verzinken. ‘Een religie’ hadden we namelijk gedefinieerd als een stelsel van noties waarin het religieuze is vervat (Ter Borg, 1996: 21).

Maar religie kan samenleven ook onmogelijk maken wanneer het anderen hindert in hun religie of in hun vrijheid (bijvoorbeeld de legitieme vrijheid om niet te geloven). De interpretaties van de gemeenschappelijke waarden resulteren namelijk niet alleen in de politiek maar ook in de levensbeschouwing van burgers tot een grote diversiteit aan

leefstijlen, gewoontes en prioriteiten. Om religie zinvol te laten blijven is het van belang – en dat gebeurt ook, zij het vaak met horten en stoten – om telkens de religie van het individu, de groep, het instituut of instelling te relateren aan de gemeenschappelijke waarden van onze samenleving. Ik vermoed dat er dan ook buiten de kerk heil is te vinden, vanwege de samenbindende kracht van de religie, door middel van de gemeenschappelijke grondwaarden. Wellicht bedoelde Freuds leerling Jung dit met zijn definitie ‘religie is een heilzame illusie’. Ook antropoloog Jan van Baal heeft een essay geschreven waarin hij betoogt dat religie net als spel en kunst een illusie is, maar wel een illusie met een boodschap. In religie als illusie keert de mens zich namelijk tot zijn wereld om de band met haar te realiseren in de vorm van een onbewijsbare, een symbolische of een fictieve realiteit, maar altijd is deze realiteit een spiegelbeeld van de wereld, waarin de mens leeft (van Baal: 1972: 120).

Ik realiseer me dat dit essay een andere wending zou hebben gekregen wanneer ik vooraf een andere definitie zou hebben gekozen. Het essay heeft ondanks de geijkte begrippen van religie en politiek hierdoor toch een vernieuwend karakter. Het verdient aanbeveling om hier meer onderzoek naar te doen, wellicht is het interessant voor vervolgonderzoek om de relatie tussen publieke religie en religie in de privésfeer verder uit te diepen. Ook zou het misschien goed zijn om wat dieper in te gaan op de antropologische en psychologische waarde van de decorfunctie van religie. Op welke manier ontstaat en groeit deze decorfunctie en hoe verhoudt zich dat tot religiositeit binnen andere samenlevingen en culturen. Er is genoeg reden om te blijven studeren maar voor nu houd ik het hierbij. Acta est fabula!

Literatuur

- Baal, van J. (1972) De boodschap der drie illusies. Overdenkingen over religie, kunst en spel. Assen: Van Gorcum
- Berger, P.L. (1969) Het hemels baldakijn. Bijdrage tot een theoretische godsdienstsociologie.
- Borg, ter M.B. (1996) Het geloof der goddelozen, Ten Have: Baarn
- Borgman, E. (2006) Metamorfosen. Over religie en moderne cultuur, Kampen: Klement
- Bultmann, Neues Testament und Mythologie in Kerugma und Mythos I (uit: Waaier van visies, p. 22)
- Dobbelaere, K. (1982) Godsdienst, religie en zingevingssystemen. Tijdschrift voor Sociologie, jaargang 3, nr. 1, pp.25-43
- Holleben, von K., von Wenzlawowicz, von M., Gregory, N., Anil, H., Velarde, A., Rodriguez, P., Cenci Goga, B., Catanese, B., Lambooj, B. (2010). Report on good and adverse practices - Animal welfare concerns in relation to slaughter practices from the viewpoint of veterinary sciences. DialRel. Tyskland.
- Laeyendecker, L. (1985), Religie en politiek, Kampen: Kok.
- Lauwers, J. (1974) Sekularisatietheorieën. Leuven.
- Schleiermacher (1799) Über die religion
- Smart, N. (1998) The world's religions (2nd Ed.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Troeltsch, E. (1922) Die Soziallehren der Christlichen Kirchen und Gruppen, Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck)
- Vuijsje, H. (2007) Tot hiertoe heeft de Heer ons geholpen. Over godsbeelden en goed gedrag. Amsterdam: Contact
- Vuijsje, H. (2008 - 1) Old images never die, in: Religie & Samenleving, jaargang 3, nummer 3.
- Vuijsje, H. (2008 - 2) Tot hiertoe heeft de Heer ons geholpen, voordracht, gehouden op de 'Geruchtdag' van predikantenbeweging' Op goed gerucht', 25 januari 2008 gepubliceerd op www.hermanvuijsje.nl (artikel 133)
- Yinger, J.M. (1970) The Scientific Study of Religion. New York.
- Krantenartikelen:
- <http://www.trouw.nl/tr/nl/4324/Nieuws/article/detail/1839510/2011/02/17/Kamer-twijfelt-over-verbod-ritueel-slachten.dhtml>

<http://www.trouw.nl/tr/nl/4464/Religie-filosofie/article/detail/2428624/2011/05/14/Hoe-voor-en-tegenstanders-van-de-rituele-slacht-van-rol-wisselden.dhtml>

http://www.refdag.nl/kerkplein/kerknieuws/pechtold_kerk_en_straat_niet_scheiden_1_381050

<http://www.trouw.nl/tr/nl/5091/Religie/article/detail/2441141/2011/06/03/Iedereen-komt-samen-op-de-Duitse-Kirchentag.dhtml>